

2. ULUSLARARASI **SARI SALTUK GAZİ** SEMPOZYUMU

06 - 09 Mayıs 2015

Saraybosna – BOSNA HERSEK

BİLDİRİLER

Yayına Hazırlayanlar

Doç.Dr. Rıdvan CANIM

Yrd.Doç.Dr. Levent DOĞAN

Trakya Üniversitesi Yayın No: 166
Balkan Araştırma Enstitüsü Yayın No: 07

**2. ULUSLARARASI SARI SALTUK GAZİ
SEMPOZYUMU - BİLDİRİLER**

Yayına Hazırlayanlar
Doç.Dr. Rıdvan CANIM
Yrd.Doç.Dr. Levent DOĞAN

Baskı Hazırlık
DBY Ajans

Kapak Tasarım
Doç.Dr. Rıdvan CANIM
Sercan ARSLAN

Baskı-Cilt
Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd. Şti.
Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi No: 19/102
Topkapı / İstanbul Tel: +90 212 483 47 91
Sertifika No: 11964

1. Baskı: Kasım 2015

ISBN: 978-975-374-186-6
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 27408

© Bütün yayın hakları "Trakya Üniversitesi"ne aittir.
Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için
yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni
olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik
ve mekanik yolla çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)
2. Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu - Bildiriler,
Yayına Hazırlayanlar: Doç.Dr. Rıdvan CANIM, Yrd.Doç.
Dr. Levent DOĞAN
ISBN: 978-975-374-186-6
16,0 x 23,5 cm, XX+363= 383 sayfa
1- Sarı Saltuk Gazi 2- Sempozyum 3- Bildiriler

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü
Balkan Yerleşkesi / EDİRNE
Telefon : +90 (284) 236 49 81
Faks : +90 (284) 223 42 03
E-Posta : basin@trakya.edu.tr

Saltıknâme'nin Kutsal Kaynakları

Doç. Dr.Lokman TURAN

Tuzla Üniversitesi, Felsefe Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü BOSNA HERSEK/TUZLA
lokmanturan@gmail.com

Giriş

Sarı Saltuk, hayatı hakkındaki bilgiler genellikle menakıpnâmelerle sınırlı olduğu için gerçek kimliğinden çok destansı şahsiyetiyle öne çıkan ve bu nedenle de tarihsel kimliği layıkıyla tespit olunamayan bir şahsiyettir. Bununla birlikte yapılan son araştırmalarla Sarı Saltuk hakkındaki bilgilerimiz daha da netleşmektedir: “İbnu’s-Serrâc’ın (ö. 747/1347) Sarı Saltuk’a dair verdiği bilgiler, onun eserini Sarı Saltuk’tan bahseden ilk eser olma konumuna getirmektedir. Zira İbnu’s-Serrâc’ın eserinin varlığı ortaya çıkmadan önce, ona ilk atıf yapan müellif İbn Battûta (ö.1369) olarak kabul edilmekteydi. İbn Battûta’dan önce yaşamış ve eserini 715/1315 yılında kaleme almış olan İbnu’s-Serrâc, bu itibarla ondan bahseden ilk müellif olmaktadır. İbnu’s-Serrâc’ın Sarı Saltuk’un vefatı için 697/1297-1298 tarihini verdiğini ve Sarı Saltuk’un vefatıyla eserin yazılış arasında on sekiz sene olduğunu göz önüne aldığımızda, verdiği bilgilerin tarihsel değeri daha iyi anlaşılmaktadır.” (Öztürk E. , 2013)

2. ULUSLARARASI SARI SALTUK GAZİ SEMPOZYUMU - BİLDİRİLER

Bu çalışmada Sarı Saltuk'un hayatı, yaşayıp yaşamadığı konuları ilgi alanımıza girmemekle birlikte özelde Saltuknâme ve genelde de menakıpnâmelerde derviş ya da veli olarak kabul edilen kimselerde görülen harikulade hâllerin temelde neyi gösterdiği, halk muhayyilesinin bunları nasıl şekillendirdiği ve bunu niçin yaptığı zihnimizi meşgul eden problemlerden biridir. Bunları anlamaya çalışırken karşımıza daha büyük bir problem çıkacak; şu ya da bu şekilde Kur'an'da anlatılan Kıssaların, menakıpnâmelerdeki tezahürleri konusundan bahsetmek bir mecburiyet olacaktır. Hareket noktamız, tabiatıyla yazıya geçirilmiş olan Saltuknâme'dir (Ebu'l-Hayr Rûmî, 2007).¹ Çünkü esas aldığımız metin hikâyenin 15. yüzyılın sonlarına doğru yazıya geçirilmiş hâlidir ve dolayısıyla 13 ve 14. yüzyıllarda sözlü olarak anlatılengeleneğelen hikâyeden elbette ciddi farklılıklar ihtiva ettiği/ edebileceği ihtiyat kaydını burada not etmek gerekir. Bu nedenle Saltuknâme'nin sözlü geleneğimizin tabiatı gereği eski Türk inançlarını yansıtmaya anlayışla karşılanabilir ve bunu değerlendirirken eserde geçen bazı semboller eski Türk inanışlarına kadar geriye götürmek anlamlı olabilir. Oysa 15. yüzyılda eserin yazıya geçirilmesi, dolayısıyla gayri İslami unsurlardan kısmen arındırılması ve özellikle de sünni İslam geleneğine ters düşen unsurların nispeten hafzedilerek metnin yeniden yazıldığını basit bir akıl yürütmeyle tespit etmek zor değildir. Buna rağmen eğer eserde Sarı Saltuk, neredeyse mucizeler gösterecek kadar kendisine peygamberlik statüsü kazandırılmışsa bu takdirde sünni geleneğin dayandığı temel kaynakların sorgulanması gündeme gelecektir. Bu bakımdan Kur'an ve kıssa geleneğimizin gözden geçirilmesi ve kıssa kültürünün Saltuknâme ve benzeri eserlere nasıl yansıdığının tespit edilmesi gerekir.

Kıssa, Mucize, Menkıbe ve Mitoloji Kavramları

Kıssa, Arapça k-s-s kökünden türetilmiş bir kelimedir ve lügatlerde "anlatmak, haber vermek, iz takip etmek" gibi anlamlarda kullanılır. "Tefsir ıstılahında ise peygamberler ve onların yaşadıkları toplumlarla ilgili

¹ Saltuknâme'nin Ebü'l-Hayr-ı Rûmî tarafından yazıya geçirilen asıl nüsha, hâlâ bulunamamıştır. Eldeki nüshalar asıl nüshadan istinsah yoluyla çoğaltılmıştır (Demir, N; Erdem M. D.) ve asıl nüsha bulunamadan eserin bilimsel değeri hakkında çok sağlıklı düşünceler ortaya koymak zorlaşmaktadır. 15. yüzyıl öncesi ve sonrasıyla eserde meydana gelen müdahaleleri takip edebilmek için asıl nüshanın elde edilmesi son derece önemlidir. Zira burada ortaya attığımız iddiaların gerçek zeminde tartışılabilmesi için Sarı Saltuk hakkında anlatılanlarla Saltuknâme'de Sarı Saltuk hakkında çizilen portrenin farklı olduğu, bu farklılığın hangi sosyolojik sebeplerle ortaya çıkarılması gerekir.

manidar haberler veya hadiselerin aktarımı anlamlarına karşılık gelir.” (Öztürk M. , 2014). Sözlükte örnek, misal, numune gibi manalara gelen *mesel* kelimesi de benzer bir muhtevaya sahiptir: “Genellikle örnek alınacak söz yahut terbiye ve ahlaka dair faydalı hikâye şeklinde tanımlanan mesel, çok kere temsili, farazi ve hayalî olur. Dolayısıyla meselin tarihî gerçekliği bulunan bir hadise ve/veya hikâye olma zorunluğu yoktur” (Öztürk M. , 2014). Kur’an’daki kıssalarda, geçmişe dair izleri açığa çıkarmak ve bu surette insanların kıssalardan hisseler almasını sağlamak gibi bir hedef gözetildiği düşünülmüş, bu nedenle tarihî gerçekliği olan veya olmayan her anlatı için hikâye teriminin kullanılmasına itiraz edilmiştir. Buna ilaveten “kıssaların kurgusal bir anlatıya muhayyel tanrıların, kendilerine insan-üstü güçler izafe edilen kahramanların hikâyelerini katan ve arkaik bir zaman türüne veya tarihsel zamanın ötesine uzanan bir anlatım biçimi olan mitolojilerden farklı kategoride değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir” (Öztürk M. , 2014).

Öztürk’e göre (2014), “Harikulade bir oluş hâlini imleyen mucize, nübüvvet iddiasıyla irtibatlı olup peygamberler vasıtasıyla gerçekleşir.” Kur’an’da *mucize* kelimesi yerine “ayet, beyyine, hüccet, burhan” gibi çeşitli kelimeler kullanılır. “Mucize” kavramının İslam literatürüne girişi muhtemelen Hicrî 3. asrın sonları ve 4. asrın başlarındadır. Buna göre mucize, “Yalnızca ilahî kudret dâhilinde bulunan bir fiil olarak tehaddî (meydan okuma) ve nübüvvet iddiasıyla birlikte peygamberler tarafından tabiat kanunlarına aykırı biçimde izhar edilen harikuladeliğin şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca, çeşitli yönlerden tasnif edilen *mucize* kavramı, genellikle *hissî-kevnî* ve *aklî* olmak üzere iki kısımda mütalaa edilmiş ve bu çerçevede tabiat kanunlarına aykırı şekilde vuku bulan ve aynı zamanda duyularla da algılanabilen mucizeler *hissî-kevnî* olarak isimlendirilmiştir” (Öztürk M. , 2014).

Menkûbe ise, “Dinî şahsiyetler hakkındaki anlatıların isimlendirilmesinde kullanılan bir terimdir. Dinî edebiyatta IX. asır gibi erken bir zamandan beri velî ve peygamberlerden kaynaklanan olağanüstü olaylarla ilgili olarak kullanılan bir terimdir.” (Pehlivan, 2009).

Mitoloji, Yunanca *mythos*’tan (söz ya da anlatı) türemiştir ve salt masal ve hikâyeden farklı bir içeriğe sahiptir. Buradaki farklılık mitoslarda anlatılanların kutsala dair veya kutsal sayılmasından kaynaklanır. (Öztürk M.

, 2014). Menkıbevi şahsiyetlerin kimi zaman mitolojik bir kahraman olarak karşımıza çıkması mitosların genellikle kutsala ve metafiziksel varlık boyutuyla ilgili olmasıyla izah edilmektedir. (Öztürk M. , 2014). Öztürk'e göre kutsal metinlerde mitolojik unsurların yer almasında, "İnsanın nesneler dünyasında karşılaştığı her olayın arketip olarak manevi-ruhani âlemde mevcut olduğunu varsayan bir mesel-memsul (idea-görüngü) analogisi yaratır." (Öztürk M. , 2014, s. 27). Mitosların toplumların hayatında farklı işlevleri de vardır. Buna göre: "Mitoslar, insanların gündelik yaşantılarındaki davranış biçimlerini haklı gerekçeler üzerine oturtma görevini üstlenmesinin yanında yeryüzünün düzene kavuşması, kötülük ve adaletsizliğin ortadan kalkması, barış ve düzenin sağlanması gibi beklentilerin dillendirilmesine de katkıda bulunurlar. Bu tür istek ve beklentilere eskatoloji mitosları arasında Sâbîilikteki *Praşai Siva*, Yahudilik ve Hristiyanlıktaki *Mesih*, Zerdüştilikteki *Şaoşyant* ile İslam'daki *Mehdi* figürleri zikredilebilir." (Öztürk M. , 2014, s. 27). Bununla birlikte dinî metinlerdeki kıssa ve meselleri mitlerdeki kozmolojiye ve Tanrı-insan ilişkisine dair sembolik ifadeleri lafzi olarak anlamak ve yorumlamak doğru değildir (Öztürk M. , 2014, s. 28)

Saltıknâme'de Kıssa Kültürü

Hakkında bilgi veren kaynaklara göre Sarı Saltuk, Kalenderî meşrebinde dinî ve efsanevi bir şahsiyettir. Eyüp Öztürk'e göre (2013): "Köprülü, Gölpınarlı ve Babinger gibi yerli ve yabancı araştırmacılar, Sarı Saltuk'un meşrebine işaret etmek için Şii-Batını veya Bektaşî sıfatlarını kullanmakta ve onu şamanlara benzeterek tasvir etmektedir. Sarı Saltuk üzerine bir monografi yayınlayan Ahmet Yaşar Ocak ise onu bir Kalenderî şeyhi olarak tanımlamaktadır." (Öztürk E. , 2013, s. 128). Bir Kalenderî olmasına ve hatta Şii-Batını meşreble hayatını sürdürmesine rağmen, Saltıknâme'de ona sünni bir kimlik kazandırılması, eserin dönemin anlayışına uygun olarak yeniden yazıldığını göstermektedir. Bu hâliyle eser demitolojik bir yaklaşımla Şii-Batını düşüncelerden kısmen arındırılmış ve yeniden inşa edilmiş olmalıdır.

Kaynaklarda verilen bilgilere göre gerçekte olanla yazıya aktarıldığı hâliyle Sarı Saltuk arasında fark vardır. 13. yüzyıldan itibaren Sarı Saltuk'un özellikle Balkanlar'da ve Hristiyan coğrafyada kabul görmesi Sarı Saltuk'un

Kalenderî/ Şii-Batını kimliğiyle izah olunmaktadır. Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri" (Barkan, 1942) başlığında yazdığı makalede F.V. Hasluck'un görüşlerine istinaden Türk dervişlerinin elde ettikleri başarının sebeplerini şöyle izah eder: "Bütün insanların kardeşliği, işe ve vicdan temizliğine nazaran dinî ayin ve ibadet sahasındaki şekilciliğin kıymetsizliği gibi, her dervişane düşüncede gizli bir şekilde mevcut bulunan fikirler, dinî kaynaşmayı büyük nisbette kolaylaştırıyordu. Hasluck'a nazaran, İslâmiyet'in ehl-i sünnet haricinde kalan bu uzlaştırıcı ve munis şekillerinin tesiri altında cahil Hristiyanların din değiştirmeleri pek kolay olmuş ve bu suretle fâtihi bir ırk veya misyoner teşkilatına malik bir ruhban sınıfı tarafından ecnebi memleketlere getirilen bir din ikna ve intibak kuvvetiyle kendisini yerli âyinler üzerine ilâve ve ilzam etmiştir. Bu suretle dinî kaynaşmayı mümkün kılarak Hristiyanlar için İslâmlığı kolayca kabul edilir bir şekle sokmak hususunda Bektaşiliğin ne suretle çalıştığını göstermek isterken Hasluck'un *iki taraflı ziyaretgâhlar* hakkında vermiş olduğu malûmat da dikkate şayandır. Bektaşiler ve onlardan evvel diğer tarikatlar bu nevi tekke ve ziyaretgâhlarda yatan Müslüman evliyanın mezarında bir de Hristiyan aziz bulunduğunu veya eski Hristiyan azizin gizlice Müslümanlığı kabul etmiş olduğunu ileri sürerek türbeleri her iki din sâlikleri için ziyaret edilebilir bir hâle sokmuşlar ve bu iştiraktan kendileri için büyük faydalar ummuşlardır. Böylece Hasluck'a göre, Selçuk hanedanının cismânî ve Mevlevî dervişlerinin ruhani merkezi olan Konya'da, aynı suretle gerek Hristiyan ve gerek Müslümanlar tarafından hiç bir vicdanî endişe olmaksızın ziyaret edilen dört peristişgâh vardı. Bu gibi imkânlarla Konya sultanları zamanında Hristiyanlık ve İslâmlık birbirine yaklaşıyor ve kaynaşıyordu. Orta zaman Anadolu'sunun gayri mütecannis ahalisi arasında bir kaynaşma zemini hazırlayan bu nevi dinî cereyanlar, sultanlar için siyasi bakımdan, Mevlevîler için ise felsefi görüşten arzuya şayandı ve bu ihtiyaca cevap vermek için doğmuşa benziyorlardı." (Barkan, 1942).

Bu yorumlardan da anlaşılacağı üzere Bektaşî-meşreb dervişlerin dini yayma konusunda fazlaca sıkıntı yaşamadıkları, çünkü yaşantıları itibarıyla itikadi açıdan Hristiyanları zorlamayacak bir din teklifinde bulundukları anlaşılmaktadır. Özellikle teolojide ve din mitolojisinde başta birbirinden farklı olan geleneklerin birleştirilmesi ve kıyaslanmasına

2. ULUSLARARASI SARI SALTUK GAZİ SEMPOZYUMU - BİLDİRİLER

yönelik olan, böylece farklı inançlarda temelde yatan bir birliği öne sürerek farklı inançlara karşı daha kapsayıcı bir duruşu savunan hareket ve denemeler anlamına gelen *senkretik* yaklaşım aslında bu hareketin özünü teşkil ediyordu.

Bununla birlikte Saltıknâme’de en çok dikkat çeken hususlardan biri daha önceki peygamber kıssalarının bağlamını şöyle ya da böyle değiştirerek Sarı Saltuk üzerinden anlatılmasıdır ki burada da bir senkretik tutumdan söz etmek mümkündür. Zira bu kıssalar hem Müslümanların, hem Hristiyan ve Yahudilerin ortak anlatılarıydı. Kur’an’da anlatılanlarla sair kutsal kitaplarda anlatılanlar arasında farklar bulunmasına rağmen Kur’an bu kıssaları tarihsellik bağlamında nakletmemiş ve dolayısıyla konunun teferruatına girmemiştir. Kıssalar hakkındaki teferruatı Müslümanlar daha önceki kutsal kitaplardan öğreniyor ve böylece her üç dinin müntesipleri bir şekilde aynı noktada birleşiyorlardı. Anlatılan hikâyelerin müşterek hâle gelmesi ile Müslüman ve Hristiyan toplumlarının birbirleriyle kaynaşması daha da kolay bir hâle gelecektir ki bu da ancak Ömer Lütfi Barkan’ın izah ettiği senkretik tutumla izah edilebilir.² Kaldı ki Saltıknâme’de keramet kabilinden anlatılan şeylerden daha fazlası bulunmaktadır ve bunlar daha önce gönderilen peygamberlere ait mucizelerdir. Halk muhayyilesi, Sarı Saltuk üzerinden anlatılan bu mucizeleri *Kısas-ı Enbiya* dağarından alarak özellikle ululazm olarak nitelendirilen peygamberlerde görülen mucizeleri tek bir dinî şahsiyet üzerinden anlatmışsa başka sebepler yanı sıra işte bu senkretik tutumun etkili olduğunu gösterir.

² Aslında Sarı Saltuk, Kalenderî olmasına rağmen Saltıknâme yazıya geçirildiğinde onun ağzından Hanefi mezhebinin ön plana çıkarılması metni kaleme alan Ebu'l-hayr'ın bir müdahalesi olmalıdır: "Bu dört büyük mezhebin en kuvvetlisi Hanifi mezhebidir. Hem üstündür, hem de büyüktür. Malik ve Hanbel, ikisi Şafiye tabi oldular. İmam Şafi de Ebu Hanife'ye tabi olmuştur. Sultan-ı Hatip, Kadı Hanifi'dir. Hepsine hükmedicidir. Zira Hazret-i Resul - "Numan bendendir" diye buyurmuştur." Ayrıca aşağıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi Sarı Saltuk, Kalenderî bir derviş olmasına rağmen tam bir sünnî mürşit olarak yansıtılmıştır: "-Ya Server! Ben, Ummman diyarında bir Arap şeyhi idim. Atadan, dededen beri şeyhlik ederiz. Bu şimdiki melikimiz zamanında herkese fitne ve fesat meyletti. Hazret-i Resul'ün yolunu terk ettiler. Zina ve fesada düştüler. Toplumun düzeni bozuldu. Toplumun önderleri yanıma gelip: "Melikimiz fitne ve fesada uğraşır, içki içip zina yapar. Günahsızları öldürür. Gidip bu zalime söyle, zulmü bıraksın. Dinin kurallarına uysun. Bu dünyada düzenli yaşamak, dinin kurallarına uymakla mümkündür."

Kur'an'da Hz. Peygambere ait mucizelere çok fazla temas edilmediği ve hatta "mucize" kavramı bu anlamda kullanılmadığı hâlde, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ona isnat edilen mucizelerin sayısında hatırı sayılır bir artma görülür. İşte bu artışta "Nübüvvet hiyerarşisinde Hz. Peygamber'i özellikle Hz. Musa ve Hz. İsa'dan daha üst bir mertebeye yerleştirmek gibi bir hamiyet-i diniyye" (Öztürk M. , 2014, s. 36-37) etkili olmuştur. Bir de bunun üzerine yine sahihliği şüpheli bazı hadislerin Hz. Peygamber'e isnat edilerek âlimlere ve evliyaya, daha önceki peygamberlerle eşit bir statü kazandırılmasıyla evliyada görülen harikulade hâller meşrulaştırılmıştır. Bu nedenle "Kuşkusuz ki âlimler Nebilerin varisleridir." ve "Ümmetimin âlimleri Benî İsrail'in peygamberleri gibidir" muhtevastaki sıhhati şüpheli hadislerle istinaden Hz. Peygamberde görülen harikulade hâllerin âlimlerde ve velilerde de görülebileceği fikri hâkim olmuş olmalıdır ki özellikle tasavvufi cereyanlarda rastladığımız ve çeşitli şeyhlere ve dervişlere isnad edilen kerametler bu neviden kabul edilmesi gereken olağanüstü hâllerdi. İslami gelenekte kendiliğinden zuhur eden bir anlayışla Kâbe'yi temsilen mescit ve camiler; Hz. Peygamberi temsilen âlimler, şeyhlerin bulunması işte bu anlayışın tezahürü olmalıdır. İşte tam da burada Saltıknâme'nin yazıya geçirildiği dönem itibarıyla Sarı Saltuk ve başka dinî şahsiyetlerde görülen harikulade hâllerin neden, olduğu gibi bırakıldığı konusu gündeme gelir ve bunun nedeni de ancak yukarıda ifade etmeye çalıştığımız sebeplerle ilgilidir.

Sarı Saltuk üzerinden aktarılan peygamber mucizelerini aşağıdaki başlıklar altında tasnif etmek mümkündür³:

1. *Hz. İbrahim'in ateşte yanmama mucizesi*: "Emretti, şehrin önüne çok miktarda odun yığıldı. İstediler ki Şerif'i ateşte yakalar. Bir kimseye çok kızdıklarında ateşte yakarlardı. O gün Seyyid Şerif'i orada hapsedtiler ve bir mancınık düzenlediler ki Şerif'i ateşe atalar. O yığılan odunu yaktilar. Ateş, o kadar yandı ki hiç kimse yaklaşamazdı. Şerif'i getirdiler, o mancınığa koydular ve ateşe attılar. Bunu raviler şöyle rivayet ederler ki; Şehir karşısında bir tepe vardı, Hazret-i Hızır oraya erişti. Meğer orada Sünni cinnîlerden Menucher cinnî, Hazret-i Hızır'ı ziyaret etmeye

³ Aşağıda yapılan alıntılarda "Ebu'l-Hayr Rûmî. (2007). *Saltık-Nâme*. (haz. N. Demir, & M. D. Erdem) Ankara: Destan Yayınları." adlı eser esas alınmıştır.

2. ULUSLARARASI SARI SALTUK GAZİ SEMPOZYUMU - BİLDİRİLER

geliyordu. Orada askerleri gelirken gördü. Bir eli bağlı oğlanı havada, yukarıdan aşağı ateşin içine düşerken gördü. Hemen yetişip kavradı, tuttu, alıp Hazret-i Hızır'a getirdi. Şerif'i, Hazret-i Hızır'ın önünde yere koydu. Hazret-i Hızır, Şerif'i görüp yerinden kalktı, elini ayağını çözüp: -Su gözüne ateş almayınca sana ölüm yoktur. Alamet odur, korkma, dedi." Şeklinde anlatılan kıssa Hz. İbrahim Kıssası'nda anlatıldığı şekilde Sarı Saltuk üzerinden verilir.

Bir diğer örnek: -Gelin, isteğiniz ne ise görün, dedi.

Halk toplanıp sahraya çıktı. Sahrada kurumuş, içi boş bir ağaç vardı. Server'i onun içine koydular, kapısına odun yığıp doldurdular. Odunu yığıldıktan sonra petrol döküp yaktılar. Alevler göğe çıktı. Şerif tesbih duası okurdu. Tanrı korudu, Seyyid'in bir kılına bile zarar ve ziyan gelmedi. Ateş yanıp bitikten sonra gördüler ki Seyyid oturmakta. Dirilmiş. Halk şaşkınlıktan parmaklarını ısırды:

-Bu kişi velidir, erdir, şüphemiz kalmadı, dediler.

Server, ateş ve dumandan zayıf düşmüştü. Dışarı geldi. Halk, parmak kaldırıp imana geldi, Müslüman oldu. Server; mutlu oldu, makamına geldi.

2. Hz. Yusuf Kıssası: Ayrıca Hz. Yusuf Kıssası'nı hatırlatan pasajlarda da benzer bir durum söz konusudur: "O arada Şerif; Yusuf'u gördü, tanıdı. Onu tutan kişiye sordu:

-Gel, bunu bana sat, okutayım, dedi.

O da Şerif'e, Yusuf'u sattı. Onu kırk dinara satın aldı. Makamına getirdi, önüne nimet koydu:

-Beni tanıdın mı, diye sordu. Yusuf:

-Yok, dedi. Şerif:

-Bilmiş olasın ki ben Şerif'im, dedi."

3. Hz. Süleyman'ın cinleri kendine itaat ettirmesi mucizesi: "Seyyid, cin kavmine de hükmederdi. Onlar da Seyyid'den adalet ve yardım isterdi."

4. Hz. Musa'nın asasıyla taştan su çıkarma mucizesi: "Seyyid onu görünce dert ile bir ah edip oturdu, gücü kesildi, kuvveti ve takatı kalmadı. Artık bir adım bile atacak durumda değildi. Kendi gönlünden:

-Ey Hak! Eğer ben kulunu burada aç ve susuz helak edeceksen emir senindir. Elimden ne gelir? Eğer diriltirsen bana bu taştan su ver. Nitekim Hazret-i Musa'ya emrettin, asasını taşla vurdu, kudretinle sular akıp revan oldu. Ben zayıf kulcağızına da ver. Kereminden ne eksilir ki, dedi. Sonra elini o taşla vurup feryat etti:

-Artık takatım kalmadı. Kuvvet ve kudret senindir. Ben zayıf ve biçareye meded ve inayet eyle, esirge ey Kadir padişah, diye yüzünü yere koydu, kendinden ümidini kesti. Düşmüşlerin elinden tutucu Allah hazreti, Seyyid'in elinin değdiği yerden güzel bir su verdi. Su, revan olup akmaya başladı. Kardan beyaz, buzdan soğuk, şekerden tatlı, süttten saf idi.

5. Hz. Musa'nın âsâsının büyüçülerin yılanlarını yutması mucizesi: Bir gün Server otururken, bir yılan çıkıp Seyyid'in önüne uzandı, feryat etti:

-Ey insanoğlunun güzidesi! Beni bir düşmanım âciz etti. Oğlum ve kızımı öldürdü. Benim ona zarar ve ziyanım olmadı. Onun şerrinden beni kurtar. O yılan insan gibi konuşurdu. Server hemen yerinden kalktı. Yılan, Server'in önünde giderdi. Bir yere vardılar, kara bir yılan kan içinde dururdu. Seyyid ona:

-Bre zalim! Sana bu mazlum ne eyledi ki bu işi yaptın? Bana vacip oldu, seni öldüreceğim. Zalimsin, katlin cayızdır, dedi. O yılan Seyyid'e saldırdı. Seyyid, elindeki asası ile öyle bir vurdu ki iki pare oldu, helak olup gitti.

6. Hz. İsa'nın körlerin gözünü açma mucizesi: Bir başka mucize de Hz. İsa'nın körleri meshetmesiyle onların görmesi mucizesidir ki bu mucize de Sarı Saltuk'a atfen anlatılır: "Gördüler ki o erin iki gözü çıkmış, kör olmuş. Elinden tuttular, Şerif'in huzuruna getirdiler. O şahıs, Seyyid'in elini öptü, ağlayarak: -Ya Server! Maşrık mülkünden geliyorum. İyi adını işittim, bana yardım et. Zalimden hakkımı aliver, dedi. Şerif bu sözleri dinleyince çok üzüldü. Ağzının barından onun gözüne sürdü, gözleri biraz görür oldu."

7. Hz. İsa'nın göğe çekilme mucizesi: Saltıknâme'de Hz. İsa'nın gökyüzüne çekilmesi hadisesine de gönderme yapan pasajlar vardır: "-Ey halk! Bilmiş olun ki ben gökyüzüne İsa'ya çıkarım, buluşurum. Eğer inanmaz iseniz görün, bu elimdeki ayak sayesinde kilisenin kapısına uçayım, dedi. Şerif, orada Menucher cinnînin öğrettiği duayı okudu. O peri geldi. Şerif: -Beni götür, kubbeye çıkar, dedi. Kâfirler gördüler ki Şerif uçtu, havada durdu. Sonra tekrar aşağıya indi."

2. ULUSLARARASI SARI SALTUK GAZİ SEMPOZYUMU - BİLDİRİLER

Görüldüğü üzere başta Hz. İbrahim olmak üzere, Hz. Süleyman, Hz. Musa ve Hz. İsa vasıtasıyla gösterilen mucizeler Sarı Saltuk üzerinden anlatılmak suretiyle Allah'ın dünyada tek din, fakat farklı peygamberler gönderdiği vurgulanmaya çalışılmış olmalıdır.

Saltukname'yi yazıya geçiren kişi veya bu hikâyeyi anlatan kişilerin Kur'an'da Peygamberlerin kendi kavimlerini dine davet ettikleri hâlde ona tabi olmayanların çeşitli suretlerde helak edilme şekilleri de metinde farklı bağlamlarda yer almıştır: "Dadger, sihirler yaptı. Müslümanlar üzerine gök gürlemesi, şimşek ve yeller estirdi. Karanlık çöktürdü, daha başka fitneler de yaptı." şeklinde anlatılan hususlar, Kur'an ve başka kutsal metinlerde anlatılan helak olma türleridir. Aynı şekilde peygamberliğini ilan eden nebilere, halkın "Bize mucize göster" dedikleri Kur'an'ın naklettiği konular arasındadır. Bu durum Saltuknâme'de yine farklı bağlamlarda ele alınır:

"-Sen kimsin, dedi. O şahıs:

-Ben Cebraîl'im. Sana peygamberlik getirdim. Dadger ve Çenmur gelip sana tabi olalar. Bu Rafizî dinini ileri götür. Şöyle bil ki Ali, Tanrı'dır ve sen hem mehdisin hem de peygambersin. Hiç tereddüt etme, dedi. Muhsin:

-Bu halk benden mucize ister, ne cevap vereyim, dedi. Şeytan:

-Bu duaları oku. Her ne dilerse olacak. Ben sana bundan sonra gelmeyeceğim. Rüya ile haber vereceğim, dedi."

Kur'an'daki peygamber kıssaları Saltuknâme'de

neden tek bir dinî şahsiyet üzerinden aktarılmaktadır?

Bu durum, bizde Sarı Saltuk'un sembolik bir şahsiyet olarak bütün dinleri tek bir çatı altında toplama göreviyle dünyaya gönderilmiş bir "mehdi" olduğu imajı uyandırmaktadır. Daha da ilerisi yine İslam'daki mehdi anlayışıyla ilişkili olarak Muhyiddin-i Arabî'nin "Füsûsü'l-Hikem" adlı kitabında belirttiği üzere Hz. İsa'nın ahirzamanda dünyaya gönderileceği ve onun hem mehdi hem de İsa olarak Hz. Muhammed'in dinine tabi olarak dünyadaki bütün adaletsizlikleri sona erdireceği düşüncesinin bir tezahürü olarak ortaya çıkması mümkündür. Yukarıda izah olunduğu gibi dinler arasındaki bütün senkretik tutumlar iletişim kanallarını açık tutmaya dönük niyetler taşır. Sarı Saltuk'un başta Hz. İsa olmak üzere diğer büyük peygamberlerde görülen harikulade hâllere sahip bir mürşit, şeyh ve belki de Hristiyanların beklediği bir "mesih" olarak bu coğrafyalarda hizmet etmesi doğrusu onun işini kolaylaştıracak niteliklerdir.

Sonuç

Sarı Saltuk, başta İbn Ferrâc olmak üzere hakkında bilgi veren kaynaklara göre Kalender, Şii-Batını meşrepte bir kolonizatör derviş olmasına rağmen 15. yüzyılda Saltıknâme'nin kaleme alınmasıyla sünni bir hüviyete büründürülen dinî-menkıbevi bir şahsiyettir. Onun neden yazıya geçirildikten sonra böyle bir hüviyetle karşımıza çıktığını anlayabilmek için bu destansı hayatın özellikle Osmanlı Devleti'nin Balkanlara açılma politikasıyla ilişkilendirilmesi gerektiğini değerlendiriyoruz. Fatih Sultan Mehmed'in Balkanlara gitmesinden çok daha önceleri oralara giderek İslamiyet'i yayma amacıyla hareket eden dervişlerin genellikle Bektaşî meşrep dervişler olmaları, Osmanlı Devleti'nin bu ülkelere yayılması için hem önemli bir avantajdı hem de Şii-Batını meşrepte olmaları sebebiyle bir şüpheyi beraberinde getiriyordu. Kaynaklarda Bektaşî olarak yansıtılan Sarı Saltuk'a, Saltıknâme'de sünni bir kimlik kazandırılmasının başka sebepler yanı sıra Osmanlı'nın Balkanlara açılma politikasıyla bir ilişkisi olabileceğini de hesaba katmak gerekir. Diğer taraftan Saltıknâme'de Sarı Saltuk ile ilgili anlatılanlardan sünni geleneğin dışına taşan kimi yaklaşımların hâlâ metinde barındırılması ve metnin çeşitli arızalardan arındırıldığı hâlde ona peygamberlere has bir statü kazandırılmasını da sünni gelenekle izah etmek zor görünmektedir. Ne var ki sünni gelenekte de Hristiyan ve Yahudi kaynaklarından beslenen bir damar vardır ve Hristiyanlıkta "mesih" ve İslamiyette de "mehdi" anlayışı hâkimdir. Türklerin eski örf ve âdetlerini inkâr etmeden İslamiyet çatısı altına girmeleri ve hem de özellikle peygamber kıssalarıyla ilgili inanışları Hristiyan ve Yahudi kaynaklarından alarak teşekkül ettirdikleri yeni İslami kimliklerinde Sarı Saltuk gibi menkıbevi şahsiyetlerin ortaya çıkması bu nedenle şaşırtıcı değildir.

Başta Saltıknâme olmak üzere menakıpnâmeler Kur'an'daki kıssaların dili çözülmeyen tam olarak anlaşılamayacaktır. Saltıknâme, kıssa kültüründen önemli ölçüde faydalanılarak yazıya geçirilmiş bir menakıpnâmedir. Edebiyatımızın ortak malzemesi olan kıssalar ve bu kıssaların gerek halk ve gerekse divân edebiyatı metinlerinde geçirdiği değişim ve dönüşümler anlaşılmadan kadim kültürümüz ve tabiatıyla bugünkü dinî anlayışımız hakkında sağlam düşünceler elde etmek mümkün görünmemektedir.

2. ULUSLARARASI SARI SALTUK GAZİ SEMPOZYUMU - BİLDİRİLER

Kaynaklar

- Barkan, Ö. L. (1942). İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler. *Vakıflar Dergisi* (2), 279-304.
- Ebu'l-Hayr Rûmî. (2007). *Saltık-Nâme*. (haz. N. Demir, & M. D. Erdem) Ankara: Destan Yayınları.
- Goody, J. (2009). Sözlü Kültür. *Milli Folklor* (83), 128.
- Öztürk, E. (2013). *Velilik ile Delilik Arasında (İbnu's-Serrâc'ın Gözünden Muvelleh Dervişler)*. İstanbul: Kitapyayinevi.
- Öztürk, M. (2014). *Kıssaların Dili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Pehlivan, G. (2009). Dinî Şahsiyetler Hakkında Oluşan Anlatılar. *Millî Folklor*(83), 90.